

*Колодчин В. В.,**здобувач кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ВІДМОВА ПРОКУРОРА ВІД ОБВИНУВАННЯ

Анотація. У статті викладено авторське бачення окремих питань відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення у кримінальному процесуальному праві України. Висловлена авторська позиція стосовно наявних на сьогодні спірних питань доктринального і прикладного характеру. Запропоноване власне бачення вирішення існуючих проблем.

Ключові слова: прокурор, межі судового розгляду, відмова від обвинувачення, обвинувачення, прокурор у суді першої інстанції.

Постановка завдання. Проблематика інституту відмови прокурора від обвинувачення в судовому провадженні обговорюється в юридичній науці доволі давно. При цьому поміркований і загалом технічний характер змін означеного питання новим кримінальним процесуальним законодавством України дає право вести мову про істотну ступінь розробленості тематики та наявність багатой бібліографії [див., напр.: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7 тощо], яка на сьогодні не втратила своєї актуальності.

Не зважаючи на доволі міцне укорінення інституту відмови прокурора від обвинувачення у свідомості науковців і практиків країн пострадянського простору, юридична логічність і правова виправданість його існування на сьогодні піддається обґрунтованій критиці з боку доволі авторитетних процесуалістів [див., напр.: 8]. Тож, вбачається доцільним через призму зазначеного розглянути інститут відмови прокурора від обвинувачення, відповідно до нового кримінального процесуального законодавства України, виявивши проблеми як доктринального, так і суто прикладного характеру.

Виклад основного матеріалу дослідження. Момент відмови прокурора від обвинувачення. Остаточню не вирішенням на сьогодні у наукових колах питанням залишається визначення моменту, коли прокурор вправі прийняти й реалізувати рішення про відмову від підтримання обвинувачення. Зважаючи на багатоетапність судового провадження, у літературі можна зустріти доволі різноманітні позиції, узагальнення яких дає, образно кажучи, «у сухому залишку» три найбільш поширені, відповідно до яких прокурор вправі відмовитися від підтримання обвинувачення: а) на підготовчому провадженні; б) в ході судового розгляду; в) після завершення судового розгляду.

Оливи у багатій науковій полеміці додав і Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ (далі – ВССУ), виклавши в інформаційному листі, присвяченому питанням підготовчого провадження, доволі неоднозначне роз'яснення, яке зводиться до наступного: «у підготовчому судовому засіданні суд має право закрити провадження у випадку встановлення таких підстав: ...е) відмова прокурора від підтримання обвинувачення та відмова потерпілого чи його представника або законного представника підтримувати обвинувачення самостійно» [9]. Аналіз даного роз'яснення цілком закономірно, як вказують окремі дослідники, «дає можливість стверджувати, що інтерпретатор розповсюдив повноваження прокурора щодо відмови від обвинувачення в тому числі й на стадію підготовчого провадження» [10, с. 118].

Такий багатий спектр результатів як доктринального, так і практично-професійного тлумачення з одного боку, та ваго-

мість даного питання для право застосовної практики – з іншого, актуалізують дане питання у площині нашого наукового дослідження. Спробуємо послідовно проаналізувати можливість/неможливість відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення на різних стадіях судового провадження, і методом виключення встановити той етап, на якому реалізацію зазначеного права передбачав законодавець.

Як було зазначено вище, на можливість відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення вже на стадії підготовчого провадження вказує ВССУ. Схожих позицій довели й деякі науковці, щоправда аналізуючи раніше чинне кримінально-процесуальне законодавство. Наприклад, розмірковуючи з даного питання, Г. В. Мовчан допускає, що «прокурор може відмовитися від підтримання державного обвинувачення і на стадії попереднього розгляду справи суддею, наприклад, унаслідок того, що до суду будуть надані додаткові матеріали, які свідчать про алібі обвинуваченого, про недосягнення особою віку, з якого можлива кримінальна відповідальність тощо» [11, с. 181]. На наш погляд, подібна ситуація, будучи малоімовірною за часів дії КПК УРСР 1960 р., практично цілком виключається в умовах дії нового кримінального процесуального законодавства. По-перше, на стадії підготовчого провадження, жодні докази суду не надаються, не досліджуються, а отже, немає підстав говорити про можливість виявлення в ході даної стадії інформації, яка змусить прокурора відмовитися від підтримання державного обвинувачення. По-друге, про невластивість інституту відмови від обвинувачення стадії підготовчого провадження свідчить і буквальне тлумачення положень КПК України. Згідно з ч. 1 ст. 340 КПК України, якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується, він повинен відмовитися від підтримання державного обвинувачення. При цьому п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК України розрізняє поняття «підготовче провадження» і «судовий розгляд», які слугують для позначення відповідних стадій кримінального процесу, що позбавляє положення ч. 1 ст. 340 КПК України будь-якої двозначності, а відтак виключає можливість відмови прокурора від обвинувачення на стадії підготовчого провадження. Аналогічних висновків доводять й інші дослідники [див., напр.: 12, с. 38].

Проте вищевикладений результат правотлумачної діяльності не є остаточним, і потребує продовження роздумів у зазначеному напрямі. Виключення з можливих варіантів стадії підготовчого провадження в черговий раз підводить нас до проблематики, породженої ідентичним позначенням законодавцем стадії судового розгляду і її окремого етапу (раніше іменованого судовим слідством). Відтак, не зрозуміло, чи передбачив закон для прокурора можливість відмовитися від обвинувачення лише в рамках етапу дослідження доказів чи у будь-який момент протікання другої судової стадії, у тому числі, як стверджують окремі дослідники, і до початку судового слідства [див.: 13, с. 96]. Разом із тим, детальний аналіз положень закону та застосування у комплексі різних способів тлумачення, на наш погляд, надає можливість дійти однозначного висновку. Використання буквального способу інтерпретації цілком обґрунтовано надало можливість окремим науковцям «зверну-

ти увагу, що за змістом ч. 1 ст. 340 КПК України переконання прокурора про невинуватість особи може прийти лише в результаті судового розгляду, а не під час судового розгляду, коли йдеться наприклад, про можливість зміни обвинувачення в суді (ч. 1 ст. 338 КПК України)» [12, с. 37]. Вказівка законодавця на результати судового розгляду надає можливість виключити сприйняття законодавчої позиції як можливості прокурора відмовитися від державного обвинувачення як відразу після відкриття судового засідання, так і до закінчення дослідження доказів, що будуть надані суду. У цьому ключі відмітимо, що Г.В. Мовчан, як уже зазначалося, допускаючи можливість відмови прокурора від обвинувачення на стадії попереднього розгляду справи суддею, все ж переконував, що «буде правильним, коли прокурор у разі наявності до того підстав буде відмовлятися від підтримання державного обвинувачення тільки після закінчення судового слідства. Це буде сприяти сталості авторитету прокуратури, оскільки відмова на більш ранньому етапі судового розгляду може свідчити про невідповідність державного обвинувача до процесу, неякісність проведення досудового слідства, на яку не звернули увагу на більш ранніх етапах судочинства. Не буде зайвим відмітити, що судова практика йде саме цим шляхом. Так, колегія суддів Судової палати в кримінальних справах ВССУ у своїй ухвалі від 30 жовтня 2008 р., скасовуючи постанову Рівненського міського суду Рівненської області від 16 липня 2007 р. про закриття кримінальної справи на підставі застосування ЗУ «Про амністію» зазначила наступне. Як убачається з протоколу судового засідання суду першої інстанції, постановою про відмову прокурора від обвинувачення особи за ч. 1 ст. 201 КК проголошена відразу після оголошення ним обвинувального висновку, тобто до допиту підсудного та дослідження доказів у судовому засіданні. Таким чином, постановою прокурора про відмову від обвинувачення особи за ч. 1 ст. 201 КК є передчасною, оскільки державний обвинувач може прийти до переконання про відсутність підстав для обвинувачення лише у результаті оцінки доказів, досліджених під час судового слідства» [11, с. 181–182]. Подібний підхід на сьогодні додатково підсилюється положенням КПК України, згідно з яким докази зі сторони обвинувачення досліджуються в першу чергу, а зі сторони захисту – у другу (ч. 1 ст. 349 КПК України). Відтак, можливість надходження суду на ранніх етапах судового розгляду доказів, які б переконали прокурора у невинуватості обвинуваченого, по суті, виключена на законодавчому рівні.

З урахуванням викладеного, цілком обгрунтовано на наш погляд є позиція, відповідно до якої «відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення допустима лише по закінченню судового розгляду (як етапу, у межах якого відбувається дослідження зібраних сторонами доказів). Відтак, позиція ВССУ щодо можливості прокурора відмовитися від підтримання державного обвинувачення на стадії підготовчого провадження (викладена в інформаційному листі № 223-1430/0/4-12 від 03.10.2012 р.) потребує уточнення» [10, с. 121].

Процесуальна самостійність прокурора. Зазвичай у юридичній літературі прийнято вести мову про процесуальну самостійність таких суб'єктів як слідчий і суддя, і рідше – прокурор. При цьому, напевно одним з найбільш яскравих прикладів обмеження процесуальної самостійності прокурора у кримінальному провадженні є випадки прийняття ним рішення про відмову від підтримання державного обвинувачення або зміну обвинувачення в суді. Про новацийний аспект КПК України 2012 р. у даному ракурсі можна говорити лише з формальної позиції, оскільки, по суті, законодавці лише підняли раніше закріплені на рівні відомчого наказу положення [див.: 14] до рівня кодифікованого законодавчого акта. Відтепер уже

у КПК України встановлено, що, якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що необхідно відмовитися від підтримання державного обвинувачення, змінити його або висунути додаткове обвинувачення, він повинен погодити відповідні процесуальні документи з керівником органу прокуратури, в якому він працює. У разі якщо в судовому засіданні брав участь керівник органу прокуратури, який дійшов одного з зазначених переконань, він повинен погодити відповідні процесуальні документи з прокурором вищого рівня (ч. 1 ст. 341). Зауважимо, що оцінки даних положень варіюють від негативних (хоча й вимушених) [див.: 8, с. 61] до цілком схвальних [див.: 15, с. 26; 16, с. 49]. Відповідь на дане питання, на наше переконання, значною мірою залежить від масштабності його розгляду. Так, погляд не з суто процесуальної позиції, а з більш широкої – екзистенціальної (тобто, з позиції виправданості існування інституту відмови прокурора від обвинувачення в певній правовій системі), надає Л.В. Головку підстави стверджувати таке. Проблема розпорядження прокурором обвинуваченням, наявність у нього невинуватих дискреційних повноважень і відсутність за ними якого-небудь політичного або юридичного контролю зі сторони суспільства була вирішена у цілком традиційному дусі – суто бюрократичним шляхом (наказом Генерального прокурора РФ були встановлені норми аналогічні тим, що діють і в Україні з приводу обов'язку прокурора узгоджувати свою позицію з вищим керівництвом – примітка К.В.). Ми зовсім не критикуємо відповідний наказ Генеральної прокуратури РФ, розуміючи його вимушений характер: не перетворювати ж дійсно державного обвинувача в особу, що «вільно» розпоряджається обвинуваченням, без найменшого зовнішнього контролю з боку керівництва. Але такий підхід перетворює прокурора на «гвинтик», що цілком підкорений керівнику і знищує сам інститут державного обвинувачення, принаймні його творчу складову. Про які «внутрішні переконання», «безпосередність дослідження доказів» тощо. можна вести мову, якщо державний обвинувач зобов'язаний погоджувати свою позицію з керівником, який навіть не був присутнім в залі судового засідання? [8, с. 61].

Проте, якщо вивчати інститут відмови від обвинувачення не виходячи за сферу кримінального процесу, сприймати його як даність і розглядати, абстрагувавшись від питання «природності» цього явища для нашої правової системи, то, думається, що подібний контроль з боку вищого прокурора є значною мірою виправданим.

По-перше, як це не парадоксально, у юридичній літературі інколи відмічають позитивні сторони контролю над державним обвинувачем, виходячи все з тих же міркувань про «зв'язок прокурора і суспільства», якими оперує у згадуваній роботі Л.В. Головка, але подавши їх у дещо іншому світлі. Наприклад, як вказує Ю. Смокович, «слід врахувати, що прокурор наділяється відповідними процесуальними повноваженнями в силу свого процесуального статусу як посадова особа, яка представляє публічні інтереси. Ключовим у розв'язанні цієї проблеми (проблеми процесуальної самостійності державного обвинувача – примітка В.К.) є те, що прокурор у кримінальному провадженні обстоює в суді не свій власний інтерес. ... Саме на запобігання незаконним та необгрунтованим постановам прокурорів, які суттєво впливають на хід та результати усього кримінального провадження, спрямовано внутрішньовідомчий контроль в органах прокуратури, що в жодному разі не повинно розцінюватися як незаконний вплив на процесуальну незалежність державного обвинувача» [17, с. 74].

По-друге, досвід роботи здобувача в органах прокуратури надає можливість звернути увагу на значний рівень кадрової ротації. Відтак, переважна більшість оперативних працівників,

зокрема на рівні районних прокуратур, є співробітники із незначним досвідом роботи. Практиці відомі непоодинокі випадки, коли державний обвинувач, діючи на власний розсуд, керуючись своїм помилковим внутрішнім переконанням, приймає важливі процесуальні рішення, пов'язані з відмовою від обвинувачення, у супереччю з законом [див.: 17, с. 73]. Відповідно, контроль з боку вищих більш досвідчених колег є цілком доречним.

По-третє, ніхто не буде заперечувати проблему корумпованості правоохоронних органів у нашій державі. При цьому зв'язок між безконтрольністю особи у прийнятті тих чи інших рішень і ризиком вчинення нею корупційного проступку є прямо пропорційним. Тож, наявність відомчого контролю в органах прокуратури щодо прийняття державними обвинувачами ключових рішень значною мірою спрямовано й на зниження рівня корупційних проявів.

Висновки:

1. Прокурор може відмовитися від підтримання державного обвинувачення в суді не в будь-який момент судового розгляду, а лише після закінчення дослідження доказової інформації.

2. Контроль керівника прокуратури за рішенням прокурора стосовно відмови від державного обвинувачення на сьогодні є виправданим і необхідним процесуальним інститутом.

Література:

1. Ковальова Я.О. Організаційно-правові основи відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / Я.О. Ковальова; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2009. – 20 с.
2. Михайленко О.Р. Проблеми відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді / О. Михайленко, В. Юрчишин // Юридична Україна. – 2004. – № 4. – С. 50–55.
3. Зеленецький В.С. Отказ прокурора от государственного обвинения : [учебное пособие] / В.С. Зеленецький. – Х. : Юрид. ин-т, 1979. – 112 с.
4. Рукавишников В.П. Отказ государственного обвинителя от обвинения в российском уголовном судопроизводстве : [монография] / В.П. Рукавишников. – М. : Юрлитформ, 2010. – 240 с.
5. Маляренко В.Т. Про відмову прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді та її правові наслідки / В.Т. Маляренко, І.В. Вернидубов // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 4. – С. 31–41.
6. Щербаков Ю. Отказ прокурора от обвинения: последствия для потерпевшего / Ю. Щербаков // Законность. – 2002. – № 2. – С. 29–30.
7. Савицкий В.М. Процессуальные последствия отказа прокурора от обвинения / В.М. Савицкий // Изв. вузов. Правоведение. – 1972. – № 1. – С. 70–79
8. Головки Л.В. Институт отказа прокурора от обвинения и изменения обвинения в суде: постсоветские перспективы в условиях теоретических заблуждений / Л. В. Головки // Государство и право – 2012. – № 2. – С. 50–67.

9. Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : інформ. лист Вищ. спеціаліз. суду України з розгляду цив. і кримін. справ від 3 жовт. 2012 р. № 223–1430/04–12.
10. Перепелиця С.І. Провадження у формі приватного обвинувачення: порівняльно-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / С.І. Перепелиця. – Х., 2014. – 201 с.
11. Мовчан Г.В. Процесуальні повноваження прокурора у досудовому провадженні та в суді першої інстанції : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Г.В. Мовчан. – Х., 2010. – 219 с.
12. Підтримання прокурором державного обвинувачення в умовах дії нового Кримінального процесуального кодексу України : [збірник методичних рекомендацій] / За заг. ред. В.П. Пшонки, Ю.М. Дьоміна. – К. : Алерта, 2013. – 438 с.
13. Валевиц Н. Відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді: підстави і наслідки / Н. Валевиц // Вісник прокуратури. – 2012. – № 4–5. – С. 87–99.
14. Про організацію участі прокурорів у судовому розгляді кримінальних справ та підтримання державного обвинувачення : Наказ Ген. прокурора України від 19 верес. 2005 р. № 5 // Правові системи НаУ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nau.kiev.ua. – Заголовок з екрана.
15. Демидов И. Отказ прокурора от обвинения / И. Демидов, А. Тушев // Российская юстиция. – 2002. – № 8.
16. Белоусова К. Відмова від державного обвинувачення та зміна обвинувачення прокурором у суді / К. Белоусова, О. Калачева // Вісник прокуратури. – 2012. – № 12. – С. 45–50.
17. Смокович Ю. Окремі аспекти інституту відмови від обвинувачення / Ю. Смокович // Вісник прокуратури. – 2012. – № 6. – С. 65–79.

Колодчун В. В. Отказ прокурора от обвинения

Аннотация. В статье изложено авторское видение отдельных вопросов изменения прокурором обвинения в суде первой инстанции. Высказана авторская позиция относительно существующих спорных вопросов доктринального и прикладного характера. Предложено собственное видение решения существующих проблем.

Ключевые слова: прокурор, пределы судебного рассмотрения, отказ от обвинения, обвинение, прокурор в суде первой инстанции.

Kolodchun V. The prosecutor's refusal to maintain of accusation

Summary. The article describes the author's view of individual issues of the prosecutor's refusal to maintain of accusation in the trial court. Position about matters of doctrine and practice was expressed by author. The possible ways of resolving of these problems were suggested.

Key words: prosecutor, scope of trial, refusal to maintain of accusation, prosecution, prosecutor in trial court.